

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРОФТЕХОСВІТИ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**Методичний наставник для викладачів ПТНЗ з проблеми
організації самостійної роботи на уроках суспільних дисциплін
(на допомогу реалізації проекту та системного використання)**

м.Дніпропетровськ

2013

№ з/п	Зміст	Сторінки
1.	Методичний наставник для викладачів ПТНЗ з проблеми організації самостійної роботи на уроках суспільних дисциплін (на допомогу реалізації проекту та системного використання)	3-9

Методичний наставник для викладачів ПТНЗ з проблеми організації самостійної роботи на уроках суспільних дисциплін (на допомогу реалізації проекту та системного використання)

В умовах сьогодення учням які вивчають історію дуже важко розібратися, правильно оцінити ряд подій виходячи з того потоку інформації (часом досить суперечливої) ЗМІ- преси, радіо і телебачення який направлений на суспільство. У зв'язку з цим виникає необхідність вирішення ряду методичних проблем викладання суспільних предметів. Однією з таких проблем, яка потребує негайного вирішення є формування в процесі навчання активного, самостійного, творчого мислення. Учнім потрібно допомогти позбутися шаблонів, стереотипного мислення, стандартних установок, яким навчали їх ще в дитинстві. Сучасний навчально-виховний процес має бути організований на уроці та позаурочній роботі так щоб виховувати в учнів здатність до самостійної навчальної діяльності, здобуття знань. Для організації самостійної навчальної діяльності необхідно забезпечити її посиленість, доступність і різноманітність, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості учнів дотримуючись дидактичних вимог. Самостійна робота на уроках історії має велике навчальне й виховне значення. Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли вчитель застосовує її у певній системі та послідовності; правильно керує нею; працює в тісному контакті з учителями інших предметів, особливо гуманітарного циклу.

За дидактичною метою всі види самостійної роботи можна розділити на п'ять груп:

- 1) засвоєння нових знань, оволодіння вмінням самостійно здобувати знання;
- 2) закріплення і уточнення знань;
- 3) вироблення вміння застосовувати знання у вирішенні навчальних і практичних завдань;
- 4) формування вмінь і навичок практичного характеру;
- 5) формування творчого характеру, уміння застосовувати знання в ускладненій життєвій ситуації.

Самостійна навчальна діяльність на уроці та її види

Одним з найдоступніших і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності уроку, активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці є відповідна організація самостійної навчальної роботи. Вона займає особливе місце на сучасному уроці, тому що учень набуває знань тільки в процесі особистої самостійної навчальної діяльності.

Передові педагоги завжди вважали, що на уроці учні повинні працювати по можливості самостійно, а вчитель – керувати їхньою самостійною роботою. Між тим, у навчальному закладі не часто можна бачити самостійні роботи, які б

були спрямовані на формування прийомів пізнавальної діяльності, учнів мало навчають способам і прийомам самостійної роботи.

Під самостійною навчальною роботою розуміють будь-яку, організовану вчителем, активну діяльність учнів, спрямовану на виконання визначеної дидактичної мети в спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь і навичок, узагальнення та систематизацію знань. Як дидактичне явище, самостійна робота, з одного боку, є навчальне завдання, яке повинен виконати учень, з другого – форма вияву відповідної діяльності: пам'яті, мислення, творчого відображення, поглиблення та розширення сфери дії раніше отриманих знань.

Отже, самостійна робота це такий засіб навчання, який: у кожній конкретній ситуації засвоєння відповідає конкретній дидактичній меті та завданням;

✓ формує в учнів на кожному етапі їх руху від незнання до знань необхідний обсяг та рівень знань, навичок і умінь для розв'язання відповідного класу пізнавальних завдань, поступового просування від нижчих до вищих рівнів розумової діяльності;

✓ сприяє виробленню в учнів психологічної готовності до самостійного систематичного поповнення своїх знань і вироблення умінь орієнтуватися в потоці наукової та суспільної інформації;

✓ є найважливішим знаряддям педагогічного керівництва та управління самостійною пізнавальною діяльністю учня в процесі навчання.

Дослідження вчених-педагогів та психологів дозволяють встановити чотири рівні самостійної продуктивної діяльності учнів:

1. Копіюючі дії учнів за заданим зразком. Ідентифікація об'єктів та явищ, їх розпізнавання шляхом порівняння з відомим зразком. На цьому рівні здійснюється підготовка учнів до самостійної діяльності.

2. Репродуктивна діяльність, пов'язана з відтворенням інформації про різні властивості навчального об'єкта. На цьому рівні вже починається узагальнення прийомів та методів пізнавальної діяльності.

3. Продуктивна діяльність самостійного застосування набутих знань для вирішення завдань, які виходять за межі відомого зразка і потребує здатності до індуктивних та дедуктивних висновків.

4. Самостійна діяльність, що виявляється в переносі знань при вирішенні завдань в істотно нових ситуаціях, складанні нових програм прийняття рішень, виробленні гіпотетичного аналогового мислення. Завдання вчителя — довести якомога більше дітей до четвертого рівня самостійності. основні

Вимоги до організації самостійної діяльності учнів на уроці

Будь-яка самостійна робота на будь-якому рівні має конкретну мету. Кожен учень знає порядок і прийоми виконання роботи. Самостійна робота відповідає навчальним можливостям учня, а ступінь складності задовольняє принцип поступового переходу від одного рівня самостійності до іншого, забезпечуючи поєднання різних видів самостійної роботи. Призначення

самостійної роботи — розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення, ініціативи в прийнятті рішення.

Зміст роботи, форма її виконання повинні викликати інтерес в учнів, бажання виконати роботу до кінця. Самостійна робота організовується так, щоб вона сприяла виробленню в учнів навичок та звичок до праці.

За формою організації самостійні роботи можна поділити на:

- ✚ індивідуальні;
- ✚ фронтальні;
- ✚ групові.

У відповідності з рівнем самостійної продуктивної діяльності учнів виділяють чотири типи самостійних робіт: відтворюючі, реконструктивно-варіативні, евристичні, татворчі роботи. Кожний з цих типів має свою дидактичну мету.

1. Відтворюючі самостійні роботи за зразком необхідні для запам'ятовування способів дій в конкретних ситуаціях, формування умінь і навичок та їх міцного засвоєння. При виконанні робіт цього типу діяльність учнів не зовсім самостійна, оскільки їхня самостійність обмежується простим відтворенням, повторенням дій за зразком. Однак, роль таких робіт досить значна. Вони формують ґрунт для дійсно самостійної діяльності учня. Роль учителя полягає в тому, щоб для кожного учня визначити оптимальний обсяг роботи. Передчасний перехід до самостійних робіт інших типів позбавляє учня необхідної системи знань, умінь і навичок. Затримка на роботах за зразками - зайва витрата часу, що сприяє породженню нудьги й неробства. В учнів зникає зацікавленість до навчання і предмета, настає гальмування в їхньому розвитку.

2. Реконструктивно-варіативні самостійні роботи дозволяють на основі раніше отриманих знань та за даної вчителем ідеї самостійно знайти конкретні способи вирішення завдань. Самостійні роботи цього типу сприяють осмисленому перенесенню знань у типові ситуації, виробленню умінь аналізувати події, явища, факти, формуванню прийомів і методів пізнавальної діяльності, розвитку внутрішніх мотивів пізнання, створюють умови для розвитку розумової активності школярів.

3. Евристичні самостійні роботи формують уміння і навички пошуку відповіді за межами відомого зразка. Учень сам обирає шлях вирішення завдання на основі вже відомих йому знань. На даному рівні продуктивної діяльності формується творча особистість учня. Постійний пошук нових рішень, узагальнення й систематизація нових знань, перенесення їх в нові, нестандартні ситуації роблять знання учня більш гнучкими, мобільними, виробляють уміння, навички і потреби самоосвіти. Види евристичних самостійних робіт можуть бути найрізноманітнішими. Найпоширенішим видом евристичних самостійних робіт у практиці є самостійне пояснення, аналіз демонстрації, явища, реакції, обґрунтування висновків за допомогою аргументів, порівнянь, розрахунків.

4. Творчі самостійні роботи є вінцем системи самостійної діяльності учнів, яка дозволяє їм отримувати принципово нові знання, зміцнити навички самостійного пошуку знань. Психологи вважають, що розумова діяльність

учнів при вирішенні проблемних, творчих завдань аналогічна розумовій діяльності творчих і наукових працівників. Завдання такого типу — один з найефективніших засобів формування творчої особистості.

В практиці навчання кожен тип самостійної роботи представлений різноманітністю видів робіт, що використовуються в системі урочних та позаурочних занять.

1. Робота з книжкою. Це робота з текстом та графічним матеріалом підручника: переказ основного змісту тексту; складання плану відповіді за прочитаним текстом; короткий конспект тексту; пошук відповіді на раніше поставлені до тексту завдання; аналіз, порівняння, узагальнення й систематизація матеріалу кількох параграфів. Робота з першоджерелами, довідниками, науково-популярною літературою, конспектування та реферування прочитаного.

2. Вправи: тренувальні, відтворюючі і за зразком, складання завдань та запитань і їх розв'язання, рецензування відповідей інших учнів, оцінка їх діяльності, вправи, спрямовані на вироблення практичних умінь та навичок.

3. Розв'язання різноманітних завдань та виконання практичних і лабораторних робіт.

4. Різноманітні перевірочні самостійні роботи, контрольні роботи, диктанти, твори.

5. Підготовка доповідей та рефератів.

6. Виконання індивідуальних та групових завдань.

7. Домашні лабораторні дослідження та спостереження.

8. Технічне моделювання та конструювання.

На I та II курсах в ПТНЗ при вивченні історії більше уваги необхідно приділяти таким видам самостійної роботи як складання плану-конспекту, який передбачає не тільки стислий виклад головних положень, їх доказів, але й наведення фактів, які ілюструють ці положення. Ефективність роботи по складанню плану великою мірою залежить від наявності в учнів навичок смислового аналізу тексту. План складати за текстом підручника, за кількома джерелами, скласти план оповідання, план розповіді до картини, план розповіді вчителя. Важливою є робота учнів над висновками як по окремому уроку, так і по темі в цілому. Вивчаючи історичні факти і події, учні навчаються узагальнювати ці факти і складати короткі висновки. Спочатку висновки роблять по одному з якихось уроків, потім, коли учні оволодіють певними навичками складають висновки - по всій темі. Активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє формуванню в них самостійності й робота по складанню порівняльних таблиць і схем.

В значній мірі розширюють і поглиблюють історичні знання учнів художньо-історична і науково-популярна література. Це насамперед досягається тим, що вчитель організовує позакласне читання учнів і сам використовує уривки з цієї літератури при поясненні матеріалу на уроці. Існують певні види роботи учнів з цією літературою, які найбільш активізують учнів і прищеплюють їм навички самостійної роботи. Це - домашні письмові твори за

художньо-історичними книгами і складання учнями старших класів рецензій на історичну літературу.

Наочність - у викладанні історії також має важливе значення. Використовуючи на уроках історичну картину чи навчальний кінофільм, вчитель більш активно діє на пізнавальну діяльність учня. Важливо самих учнів навчити читати історичні картини, використовуючи багаж знань по даній епосі. Працюючи над розкриттям змісту картини учні розширюють свої історичні знання по даній темі, роблять свої маленькі “відкриття”, а це підвищує інтерес до уроку і допомагає краще засвоїти нові терміни. Одним із видів активного використання історичних картин є прийом складання учнями усної, а потім і письмової розповіді за двома-трьома і більше історичними картинами. Це усна розповідь задалегідь даними питаннями з використанням для ілюстрацій історичних картин; письмова творча розповідь за історичними картинами.

ГОЛОВНЕ !!!

Ми розглядаємо самостійну роботу передусім як один із засобів активізації учнів. Самостійна робота активізує учнів як своїм організаційним устроєм, так і змістом знань. З погляду організаційного устрою перевага самостійної роботи в процесі активізації полягає в тому, що вона краще, ніж фронтальна робота, сприяє залученню до роботи виключно всіх учнів.

В ході самостійної ж роботи кожен учень отримує конкретне завдання, яке припускає і виконання певної письмової роботи. В цьому випадку можна перевірити ступінь участі учня у виконанні цього завдання. Самостійна робота дозволяє працювати в індивідуальному темпі і стилі.

В умовах самостійної роботи учень може займатися в індивідуальному стилі, може вникнути те, що йому неясно, виконувати завдання відповідно до своїх умінь і так далі. Самостійна робота активізує учнів у тому розумінні, що всі учні, навіть більш пасивні і ледачі, повинні виконати завдання самі, не чекаючи, поки хтось інший його виконає, як це нерідко відбувається при фронтальній роботі. Перераховані чинники (індивідуальний темп і стиль) є перехідним ступенем до індивідуалізації навчальної роботи.

Разом з тим організаційний устрій навчальної роботи, тобто індивідуальна форма навчання, зрозуміло, ще не забезпечує активізації учнів щодо змісту навчання. Цього можна добитися лише завданнями, під час виконання яких не обмежуються тільки механічним тренуванням, а надають якомога більше матеріалу, який активізує розумову діяльність учнів.

Спостереження за повсякденною вчительською практикою і аналіз дидактичної і методичної літератури дозволяють стверджувати, що описана вище традиційна система навчальної роботи вельми живуча і в нинішній школі. Тому за минулі десятиліття проблема зовсім не втратила своєї актуальності. Навпаки, в сучасних умовах гостро стоїть питання про формування в учнів з метою їх активізації навчальних умінь, оскільки саме в сфері самостійного здобуття ними знань відзначаються великі недоліки. Основною їх причиною, очевидно, є дуже слабке використання форм і методів навчання, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Цінним було б тут

використання досвіду зарубіжної ЗСО, яка багато зробила у царині активізації навчальної роботи учнів.

Отже, дослідження можливостей самостійної роботи як засобу активізації учнів у процесі навчання дає змогу зробити такі висновки.

1. Доцільно розрізнявати два основні види навчальної діяльності учнів: перший проходить під час уроку або іншої форми навчання (тут провідна роль надається вчителю), другий – під час самостійної роботи на уроці або виконання домашніх завдань.

2. До навчальних дій учня під час самостійної діяльності належать: планування або конкретизація завдань власної навчальної діяльності; планування методів, засобів і форм навчальної діяльності; самоорганізація навчальної діяльності; самоконтроль у ході навчальної діяльності; саморегулювання навчання; самоаналіз результатів навчальної діяльності. Самостійна робота, таким чином, активізує учнів як своїм організаційним устроєм, так і змістом знань.

3. Шляхом використання різноманітних видів самостійної роботи в учнів необхідно виробити деякі найзагальніші прийоми її раціональної організації: вміння раціонально планувати цю роботу, чітко ставити систему завдань майбутньої роботи, вичленовувати серед них головні, уміло обирати способи найшвидшого і найекономнішого розв'язання поставлених завдань, умілий і оперативний самоконтроль за виконанням завдання, вміння швидко вносити корективи в самостійну роботу, нарешті, вміння аналізувати загальні підсумки роботи, порівнювати ці результати з наміченими на початку її, виявляти причини відхилень і намічати шляхи їх усунення в подальшій роботі.

4. Самостійна робота, як і робота у співпраці з учителем, може здійснюватися в різних організаційних формах: індивідуально, в парах, в невеличких групах і цілим класом. Кожна з названих форм покликана створювати і розвивати в сукупності організаційні, інформаційні, пізнавальні і комунікативні вміння учнів, опанування яких забезпечить просування учнів у засвоєнні навчального предмета в єдності з розвитком методики їх самостійної роботи. Великої ваги слід надавати саме цьому боку самостійної роботи, убачаючи в розвитку методики самостійної роботи учнів передумови безперервної освіти в продовж життя.

5. Зважаючи на індивідуальні відмінності між научуваними виникає питання, як організувати навчальну роботу так, щоб вона активізувала кожного окремого учня. Вирішення цього питання і є одним з основних завдань індивідуалізації навчальної роботи.

6. Необхідно враховувати та реалізовувати нові підходи в процесі організації самостійної роботи учнів:

А). особистісно-орієнтований (індивідуалізація самостійної роботи)

Б) діяльнісний (набуття навичок та вмінь характерним конкретному учневі)

В). практичний (виконання конкретних завдань винесених за межі прикладу)

Г). формування життєвих компетенцій (прийняття рішень в життєвих ситуаціях)

6. безперервна освіта впродовж життя; застосування навичок самостійної роботи в процесі самоосвіти

КЛАСИФІКАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ

Ознаки класифікації самостійних робіт	Форми та мета самостійних робіт
1. За дидактичною метою	<ol style="list-style-type: none"> 1. Для повторення опорних знань та підготовки до сприймання нового матеріалу. 2. Для вивчення нового матеріалу. 3. Для систематизації знань. 4. Для закріплення знань та вмінь шляхом виконання тренувальних вправ. 5. Для закріплення знань шляхом застосування їх у новій ситуації. 6. Перевірочні, контрольні.
2. За характером пізнавальної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Копіювального характеру, виконані за зразком. 2. Частково-пошукового характеру. 3. Дослідницького характеру.
3. За формами організації навчальної діяльності учнів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фронтальні. 2. Групові (за диференційованими завданнями). 3. Парні (за варіантами, диференційовані). 4. Індивідуально-диференційовані.
4. За джерелом знань	<ol style="list-style-type: none"> 1. З підручником, довідником чи ін. друкованими посібниками. 2. Зі складання плану, конспекту лекцій, на основі прочитаного чи прослуханого. 3. Зі складанням схем, плану після чи під час роботи з екранними посібниками. 4. З роздатковим матеріалом. 5. З підготовки рефератів, доповідей, повідомлень, проектів. 6. Складання тестів, кросвордів. 7. Підготовка до уроку-семінару, конференції. 8. Робота за пам'ятками з організації самоосвітньої компетентності учнів.